

Постайчук Діна, ст. магістратури історико-філологічного факультету; науковий керівник – к.філ.н., доцент Миронюк В. М. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

КОЛОРИСТИЧНА ПАРАДИГМА ТВОРІВ ЛЕСЯ МАРТОВИЧА

***Анотація.** У статті досліджено семантичні особливості колористики творів письменника «Покутської трійці» – Леся Мартовича. Розкрито значення і функції колористичних образів у формуванні індивідуального стилю митця. Обґрунтовано, що досягнення психології кольору уможливило виявлення психосемантичного багатства колористичного дискурсу модерної прози.*

***Ключові слова:** колір, колористика, колористичні асоціації, семантика кольору, кольорова гама.*

***Аннотація.** В статье рассмотрены семантические особенности колористики приведенный писателя «Покутской тройцы» – Леся Мартовича. Раскрыты значение и функции колористических образов в формировании индивидуального стиля художника. Обосновано, что достижения психологии цвета сделало возможным выявление психосемантического богатства колористического дискурса модернистской прозы.*

***Ключевые слова:** цвет, колористика, колористические ассоциации, семантика цвета, колористическая гамма.*

***Annotation.** The article deals with the semantic features of colouristic in the works of «Pokutska trinity» writer Les Martovych. The meaning and functions of colourful images in the formation of individual style of the writer is analyzed. It is grounded that achievements of colour psychology enabled detection of psychosemantical richness of colouristic discourse in modern prose.*

***Key words:** colour, colour pattern, colouristic associations, semantics of colours, colourful palette.*

У сучасних наукових студіях важливе місце посідає дослідження колористики. У західноєвропейській та вітчизняній філологічній науці цю проблему досить ґрунтовно вивчали такі вчені, як О. О. Потебня, Б. О. Ларін, В. В. Виноградов, Г. О. Винокур, Р. Якобсон, М. О. Карпенко, А. К. Мойсієнко, Д. М. Шмельов, В. А. Москвич, Л. О. Пустовіт, Р. М. Фрумкіна та ін. Попри такий широкий спектр дослідження колористики, проблеми аналізу творів Леся Мартовича залишаються ще на периферії наукових пошуків.

Метою нашої статті є дослідження колористичних образів, які використані в оповіданнях письменника «Покутської трійці».

У **Леся Мартовича** своєрідне поетичне бачення світу, а одним з важливих засобів відтворення такого світобачення, яке найбільше виявляється у підтекстах його оповідань, є епітети. Епітетами письменник не стільки індивідуалізує чи конкретизує описуване (предмети, явища, героїв тощо), скільки надає певного емоційного забарвлення, створює підкреслено емоційний фон, що завжди пов'язаний з певним підтекстовим забарвленням.

Особливий лад епітетів письменника, його внутрішня гармонія – це результат мистецького узгодження всіх системно-структурних рівнів. Епітет у митця відображає характерні особливості його стилю, його поетичного мислення. Це видно, зокрема, і з тих означень, які характеризують майстерність Мартовича-колориста. За словами дослідника І. Кондакова, «колір – це не просто інобуття тієї чи іншої людської емоції, але емоційність. Збагачена різноманітними асоціаціями, суспільно закріпленими в мовній і соціальній практиці» [1, с. 96]. Хоча назви деяких кольорів закріплені практично в усіх мовах, у кожній мові існують стереотипи, що визначають своєрідну конотативну надбудову семантичної структури конкретної барви. Головну роль тут відіграє виникнення асоціацій. Хоча багато кольорів мають навіть фіксовані конотативні значення. До того ж колористична лексика яскраво відбиває особливості авторського світовідчуття, особистісні риси письменника, його цілісні й естетичні орієнтири. Колір може бути виражений експліцитно (шляхом прямого називання кольору) та імпліцитно (шляхом називання предмета, колірна ознака якого закріплена в побуті або культурі на рівні традиції).

Колір у художніх творах несе принаймні потрібне навантаження: смислове, описове, емоційне. Лесь Мартович за допомогою відповідних барв і світлових контрастів передавав різні психічні стани персонажів, створював настроєві пейзажі, суголосні станам людей і тим самим викликав у читача різні асоціації, певні емоції.

Так, червоне й чорне у письменника – це концептуальні фарби, які мають свою історію, свій сенс, свою символіку, свої конкретні функції (звичайно, не лише як фарби ниток для вишивки рукавів). Червоний колір – колір крові: «Деся я ніби йду до міста та й прийшла-м ід могилкам, а то саме коло *червоного хреста*; дивлюся, а я деся стою на високій горі та й гадаю собі: як же я, гадаю, цю гору перейду, коли я каліка» [2, с. 78].

Колір веде до глибинного підтексту, до роботи думки, до патріотичного самовідчуття.

Пріоритети чорно-білого кольору в митця свідчать не лише про характерну для нього колористичну картину світу, але і про його власний емоційно-психологічний стан у різних життєвих ситуаціях. Це дає змогу через аналіз художнього твору приходити до розуміння психології твору.

Художнє бачення письменникового світу не загальноінформативне, а мистецьки загострене і неповторно індивідуалізоване. Воно вже саме є «мистецьким актом».

Однак в оповіданнях Леся Мартовича присутня не лише знаменита чорно-біла контрастність, хоча вона і є домінуючим колористичним тлом більшості його творів. У його творах своєрідно «висвічується» чи не весь кольоровий спектр, де кожен колір – це мистецький відгук на певні події життя (найчастіше – драматичні), це своєрідне інобуття тієї чи іншої людської емоції, а також позначення емоційності загалом, збагаченої найрізноманітнішими асоціаціями. Це і важливий компонент творення настроєвого і психологічного тла.

«Чорні руки» – символічний образ, який уособлює авторське захоплення і возвеличення селян-трудоарів. Колір тих рук – це колір землі, це близькі і дорогі письменникові символи («чорні долони», «чорні руки»): «Та й нам пани кажуть, що їм лиш ялося в палацах сидіти, а нашим *чорним рукам* призначено ціпом махати» [2, с. 78].

Епітет «чорний» у Леся Мартовича – це і узагальнене позначення того нового світу, який не прийняв його, не сприйняв його жагучого і пристрасного слова. На прикладах художнього «життя» чорного кольору в творах Леся Мартовича спостерігаємо цікаву особливість – смислову й ціннісну амбівалентність. Традиційно чорний колір – це символічне позначення понять та емоцій негативного, найчастіше трагічного плану (горе, смерть, біда):

«*Чорний*, як свята земля» [2, с. 73]; «Сором межі людьми показатися: та він і в неділю в *чорній сорочці*» [2, с. 60]; «Я той *темний нарід*, що сам собі кривду робить» [2, с. 188].

Бачимо, що письменник не лише вміло використав традиційно конотативні обертони означення, але і значно розширив рамки його контекстуальної комбінаторики, що дало змогу якнайповніше реалізувати смислову і ціннісну амбівалентність. Адже, «чорна земля» і «чорні руки трудоарів» – це символи найвищого позитивного регістру, котрі викристалізують авторську концепцію землі і людини на ній.

Семантико-асоціативне поле прикметника «білий» у контексті оповідань Леся Мартовича також надзвичайно широке і полісемантичне. За спостереженнями дослідників, білий колір – найпоширеніший у слов'янському, зокрема й українському фольклорі. Тому так часто використовують письменники ці кольорономінації як засіб образотворення. У Леся Мартовича «білий» – це і традиційне позначення чистого, світлого, незаплямованого, і яскраві авторські експресії, в основі яких лежить глибоко індивідуальне й естетично багате сприйняття світу. Ось, наприклад: «Але її худеньке *біле лице*, як із мармуру виточене, всю увагу судді стягало на себе й не дозволяло йому примітити, що Олена в мужицькому одягу. На

тім лиці не було ані одної зайвої морщинки, а все ж таки видко було на нім терпіння, неначе *білу хмарку* на місяці» [2, с. 140]; «За дорогою в садку ловила вишня *молочним цвітом* перелітаючі бджоли й не пускала їх доти, доки вони з тих цвітів солодкий піт не позлизували» [2, с. 133].

Залежно від контексту, або, як тепер пишуть, стратегії тексту, кожен колір набирає певного локального значення, проте є в кожного й щось усталене, постійне, «основний принцип якості». Вслід за білим, як правило, йде сум, печаль, невпевненість, деяка млявість. На площині одного тексту «білий» в оточенні різних дискурсів сприймається по-різному. Тобто – він поліфункціональний, як і кожний колір у поета.

Один раз білий психологічно й генетично вмотивований в поширеному метафоричному виразі. Другий раз цей колір зустрічаємо у фраземі «білий світ» у деформованому вигляді: «Світку мій білий», сам по собі білий тут нейтральний, функції кольору не виконує.

У функції метафори, досить прозорої, білий значно виразніше, ніж побутова реалія, ця виразність посилюється також, якщо виникає протиставлення з чорним, також метафоризованим.

Якщо розглядати твори Леся Мартовича на символічному рівні, то можна віднайти й колористичні архетипи й символи: чорні сльози, чорна вода, чорні муки, чорні дні, чорні думки та інші. «А все разом не давало Семенові снувати далі *чорні думки*: йому підокралася під серце легенька жалість» [2, с. 133].

Це стосується, звичайно, не лише чорного чи білого, це стійка функція колористики в цілому й не лише колористики. Так, досить вагому роль відіграє в стилістиці творів Леся Мартовича й жовтий колір, а також його гама – пшеничний, золотий, бурштиновий, восковий. Жовтий – передусім колір осені: «Гриць умер із початком осені, саме в найкращу пору, коли надворі нема ні літньої спеки, ні осінньої сльоти, коли сонце на погіднім небі гріє, та й не пече, а легесенький західний вітер обриває *жовкле листя* з дерев» [2, с. 85]. На емотивному рівні жовтий – неоднозначний, до нього тяжіє образ смерті (жовтий віск): «Гриць лежав на постелі *жовтий як віск*» [2, с. 72]; «Освітило *жовто* Йванову хату, Йванів пліт, Йванове паця та й Йвана самого, що сидів на приспі та й сокотав паця, аби до хорім не забігло» [2, с. 44]; «Проциха плекала дитину обвислими, *жовкклими* грудьми...» [2, с. 60].

Непоодинокі в письменника кольорові замальовки, коли ніби збігаються різні фарби, кожна з них має самостійний зміст, а разом усі вони створюють певну картину, наприклад, осені. Фарбам осені протиставлено зелену, яка є символом життя природи: «Горішнім кінцем вхопилася за вершок грушки, а долішній підігнула, а потім *пезла між зеленим гіллям*» [2, с. 86]; «Висушений смажек задержує *зелену краску*, зато він залегкий для курення» [2, с. 86]. Так, основна семантична функція

зеленого кольору – це функція життя, пробудження природи. Як правило, зелений формує навколо себе густу метафоричну ауру, від якої годі відокремити троп.

Синьо-голуба гама – досить поширене в поезиці Леся Мартовича явище. Але не можна сказати, щоб ці кольори мають якісь усталені семантичні або символічні ознаки. Як і зелений колір, ці кольори стійко пов'язані з навколишнім світом, хоча, звичайно, є й винятки, з огляду на метафоризацію, але й у метафорі синій-голубий позначають те саме – небо, ріки, повітря, ночі, вечори: «ночі голубі», «небо голубе», «воли голубі». З голубим кольором – кольором неба – конотація могла бути тільки позитивною. Відповідно, позитивну ознаку мали слова, що виражали голубий відтінок.

В оповіданні «За межу» є цікавий символічний образ голубих волів («Небіжчик мав пару волів-ласіїв, а я мав пару *волів голубих...*» [2, с. 100]), який символізує мрію, надію, а це, власне, стимулює героя до життя.

У творі «Ось поси моє» голубий (синій) є домінуючим кольором: «сині жили», «голубе небо»: «Знов обернувся Семен горілиць та й знов удивився в ясні зорі, в ледяний місяць, у *темно-голубе* небо» [2, с. 121]; «Прижмури́в очі, зморщив брови, здудури́в голову догори, наче нікого не видить, лиш церкву та *голубе небо*» [2, с. 121]. Це символ надії, світлої мрії на краще.

Ці барви завжди асоціюються зі святістю, урочистістю, чистотою. Власне, домінанта цих світлих, ясних кольорів у творі створює загальну картину торжества оптимізму, віри у Світле, Чисте, Непереможне. Проте автор вкраплює в оповідання «Ось поси моє» і темні цятки: «Ластівки протягалися *чорною блискавкою* й фуркали попри вуха. А все разом не давало Семенові снувати далі *чорні думки*: йому підокралася під серце легенька жалість» [2, с. 133].

Досить виразний в оповіданнях Леся Мартовича семантичний дескриптор сірого кольору (сизий, сивий, срібний). Сірі очі – не просто прикмета реальної зовнішності, це свого роду зворушливий символ небуденної краси. Сірий колір досить виразний у семантичному плані і, як і інші, полісемантичний, хоча переважно з нахилом у негативному плані і у метафорі, як і прикмета реального оточення суб'єкта, може навіть поєднувати обидва плани і виразно відбивати авторську модальність: «Ріки й озера покриті через більшу часть року *сивим мертвим льодом*» [2, с. 50].

Сірий колір – безликий, знецінений, мертвлячий. Домінуючий характер сірого впливає й на цілісність емотивного рівня твору, що створює гармонійне єднання форми й змісту. Семантика сірого поглиблюється значенням іменника, біля якого він виступає означенням, наприклад, «сірі будні». Нагнітання сірого створює картину безрадісну й безлику: «Над ним широке небо: кліпають на нім зорі, як дитячі очі, місяць обснувався *срібним павутинням*» [2, с. 120]; «Жива, гамірлива, *сіра верета* здіймалася

з берега Грицевого подвір'я і, наче гнана вітром, перелетіла понад дорогу та й сперлася за дорогою на крилатій старій грушці» [2, с. 86].

Наведеі приклади засвідчують, що вагомими критеріями розмежування кольору в Леся Мартовича є особлива експресіоністична наповненість: колір часто стає самостійним висловом експресії. У деяких випадках барви виступають навіть без предметного тла. Таке «усамітнення» колористичного означення відіграє важливу роль в експресії духовного аспекту.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що колористика у Леся Мартовича виконує важливі ідейно-естетичні й символічні функції, є константою індивідуального стилю, одним із чинників творчої індивідуальності письменника. Кожний колір має своє коло семантичних утворень та вплив на стилістичну ситуацію в творі й сам відчуває вплив контексту, міняючи своє значення в залежності від нього. Колористика в письменника створює два плани – прихований і відкритий із його поліфункціональністю.

1. Кондаков Н. И. Логический словарь / Н. Кондаков. – М. : Наука, 1971. – 658 с.
2. Мартович Лесь. За межу. Оповідання / Лесь Мартович. – К., 1968. – 238 с.
3. Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В. Виноградов. – М., 1963. – 255 с.
4. Энциклопедия символов, знаков, эмблем. – М. : Локид; Миф, 2000. – 576 с.
5. Макеенко И. В. Лексико-семантическая структура систем цветообозначения в русском и английском языках: Учебно-метод. пособие / И. Макеенко. – Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 2001. – 52 с.
6. Словник символів культури України. – К. : Міленіум, 2002. – 260 с.
7. Фрумкина Р. М. Цвет, смысл, сходство (аспект психолингвистического анализа) / Р. М. Фрумкина. – М. : Наука, 1984. – 176 с.